

Forum

Under denna rubrik presenterar vi debattartiklar, aktuella reportage och liknande som berör arkitekturforskningen. Här kan också kongresser och större seminarier både presenteras och följas upp i korta artiklar eller notiser.

Som förberedelse för det kommande, tvärvetenskapliga symposiet The Ancient Home and The Modern Internationalized Home: Dwelling in Scandinavia i Trondheim den 20-23 augusti 1992 (se vidare under Nyheter & Notiser) hölls ett internationellt arbetssymposium på NTH sommaren 1991 med deltagare från olika discipliner. Nedan presenteras två av inläggen.

The Home: A Note on it's Use in Interdisciplinary Research Between the Social Sciences and Architecture

av David N. Benjamin

WE CAN LOOK AT THE WORD "HOME" in three different ways: First of all, we can see the home as a lexical symbol, i.e. the meaning agreed upon by dictionary references, secondly the home used as a descriptive term by authors in the social scientific and architectural literature, and lastly, the home as a cultural/social phenomenon in the individual and collective life of people.

By looking at the Scandinavian etymology of the word, we can perhaps get an idea of what some cultural groups originally meant by this symbol. Per Hovda¹, cites Kristian Hald's work on place names, among others, to get at the original use and meaning of the term. He writes that the term has not as yet been perfectly interpreted but it is clear that there exist two possible origins of the term. On the one hand, there is the relation to the greek verb Keimai, to lie down, which would mean that

home originally means a place to lie down. On the other hand, there is an older origin of the word going at least back to the roman iron age and possibly beyond. This second usage meant, "hamlet, settled area". In Magne Oftedal's² entry on "Busetnad", the word "Heimr", (old Norse for home), was a term used in place names in ancient Norway for new settlements colonized by people from older centers.

The modern English definition of the term is variously: village or town, dwelling-place, fixed residence of a family or household, the dwelling in which one habitually lives, the place of one's dwelling and nurturing with all it's associations, one's own country, one's native land, the place where one's ancestors dwelt.³

It is apparent from these lexical references that the term vaguely revolves around the meaning of a place that particular people, or a person, habitually use as a place to be, in at least one of the following ways: emotionally, socially, physically, or culturally. Certainly, the term in that vague meaning has lexical equivalents in other languages, but Sopher has remarked that home does not have a lexical equivalent in the Roman languages simply because the term is distinguished by, "... the enormous extension in scale that it incorporates..."⁴ The home, therefore, refers to the house, land, village, city district, country, etc ... transmit-

ting the sentimental association of one scale to another.

The term is also used descriptively by authors to describe a phenomenon of social and cultural behavior among humans that are bound to a particular place. Porteous has used the term to identify a territorial unit for human living providing the territorial satisfactions of security, identity and stimulation. The home is also a structure or area where an emotional investment has been made by an individual or group, and is thereby a personalized and defended place. He elaborates on the meaning of the home by comparing it to the territoriality of animals and here uses the term "home-base" interchangeably with home itself, meaning a secure place to perform vulnerable behaviors, and further, when groups that form clusters of these "homes" have a sense of belonging together, a group "home-base" emerges. This "collective expression" of home-base appears in the tribal and clan lands of traditional societies.⁶

Tuan's use of the term⁷ is perhaps an example of a descriptive use since he applies the meaning to people in cultures that *probably* do not have a lexical equivalent term, although this really begs the question of the veracity of language translations and the interpretations of ethnological field workers.

It may perhaps be more effective for research were we to equate the terms as they are used by different cultures, but this then requires a more in depth research into what the term has actually meant in those cultural areas that we believe first used the word.

In any case, Tuan concurs with Porteous that the home, (at least as Northwestern Europeans understand the term), is a phenomenon known by non-western peoples and urges us to think of the term as an actual cultural entity by claiming that it is a concept known to humans generally. In this regard, Tuan cites Strehlow who has written the following on Australian aborigines:

"Today, tears will come into his eyes when he mentions an ancestral home site which has been desecrated by white usurpers of his group territory. Love of home, longing for home, these are the dominating motives which constantly reappear also in the myths of the totemic ancestors".⁹

The Aranda account for this profound attachment to the home lands historically, (in other cases societies account for it by using the bonds of nurturing from mother earth), i.e.:

"Mountains and creeks and springs and water holes are to the Aranda not merely interesting or beautiful scenic features; they are the handiwork of ancestors from whom he himself has descended, 'He sees recorded in the surrounding landscape the ancient story of the lives and the deeds of the immortal beings he reveres, beings ... many of whom he has known in his own experience as his fathers and grandfathers and brothers and as his mothers and sisters. The whole countryside is his living, age-old family tree.'"¹⁰

To get at the third use of the term, the home as a cultural/social phenomenon in the individual and collective life of people, we can look at the example of the western European home from a historical/ethnological viewpoint and compare this to the use of the general area of the house and ecological niche¹¹ in other cultures, and what the home means to them and for the development of the individual. It would seem that from these comparisons several similarities appear between the European home and the domestic place of other cultures.

To get an idea of the conception of the home in northern Europe is in itself a hypothetical enterprise that the author has chosen to start by looking at modern usages of the term in sociological studies of the Scandinavian countries.

In this respect Gullestad has written about the nature of the home in modern day Norway as one among several domains of social and cultural life, including paid work, entertainment centers, and the "hearth and home", and therefore the home is one category in a socioanthropological technique for the study of culture.¹²

Gullestad claims that Norwegian families manifest themselves as families through the elaboration of the frames of their life together, (the hearth and home), thereby making the home the most important symbol manifested by the culture.¹³ The home symbolizes the unity of family through common work on house decoration and sharing, and togetherness, and it is a frame for a collection of several values such as identity, self-realization, good parenthood, and a validation of personality through cleanliness. The value of identity is manifested by the individuals being members of a particular unique independent family, self-realization through the creation of the home environment, good parenthood essentially through the correct care of the children, and the validation of the personality through the care of the physical house and its correct, traditional decoration.¹⁴ Gullestad characterizes the essential nature of the home then as, "...the frame of the family life together"¹⁵ by being, apparently, the essential, "... domain or activity field for selected social occasions."¹⁶

This home seems to act within three spheres of human life, namely economic/social production through the individual relations to the outside world and its economy, reproduction through the relationships between the parents and the children, and culturally through the meaning production involved in the home as the symbol of the development of the family, and prestige.¹⁷

It should now be possible to look at the available reconstructions of ancient Scandinavian settlements and landscapes from the viewpoint of how these complex wholes, house, settlement,

cultural landscape, and ecological niche, were used in the daily praxis of the contemporary society, and what their meaning might have been at the time through the interpretation of extant texts authored within or near to the relevant time period, (here I am referring to texts such as Beowulf, and Saxo Grammaticus).

In order to do this, the author has chosen to use as a starting point for analysis complete house reconstructions as a hypothetical image of the home, and to complete this image with specifically, studies of the possible climate adaptation of the house, resource use studies of the ecological niche that the society exploited, and extant texts from, or nearly so, the relevant time period that record some sense of what people thought of their relationship to the physical environment.

It is the opinion of the author, that a good case can be made for seeing the ancient dweller's conception of his built environment as traditional, and, at least somewhat consciously in that tradition, was almost always modified over time and space to apparently adapt to varying and foreign conditions. Even though traditional patterns of house building were held on to for thousands of years in Scandinavia, these patterns and their specific expression were modified by the constraints of material availability, climate, resources and their relative propinquity, the social formation of the particular society and particular cultural meanings attached to certain phenomena such as the house, hall, yard, etc...

It would seem that we can hypothetically consider the house-production system of fields/meadows-forest as a system organized in the conception of the contemporary dweller, since the use of the object in the home seems to have been systemic, i.e., each, or many of the parts had a role to play in relation to the other parts of the home.

As a remarkable example of this can be mentioned the work of Bruce Walker¹⁸ who has re-

searched the low incidence of tuberculosis in the so-called "black houses" of Scotland that, with their byre under the same roof as the living quarters, resemble the ancient long house of Scandinavia. Here, "...the secondary heating system, dung steam, was driving out the smoke –which itself repelled insects – and that the ammonia from urine kept TB at bay."

Other examples of this sort of ordering of the world occur having to do with the utilization of the landscapes resources, adaptation to the particular landscape form, and possibly the mediation of cultural phenomena between individuals and groups within the society. We can thereby begin to consider this thing, the home a frame that orders the world on the three planes mentioned by Gullestad that pertain to the modern home.

Yet, I would propose that the home is more complex than that. It is also the framework within which we conceive of other frameworks, an almost total framework for our being that we, as members of a cultural group, create. Therefore, a hypothetical characterization of the home is that of a physical and conceptual dyad in the meaning production system of human groups that individuals and specific groupings of people, often families, become emotionally attached to.

As to why people should become emotionally attached to such a thing is not clear, but some authors have used the explanation of reification. Sack has written that slow changing peasant societies make themselves believe that they are at home by believing that things are as they should be and after all, they have always been that way.¹⁹

It is here worth while quoting Levi-Strauss to show the relationships that pertain to our organization of the world: "When the person is confronted with a given ecological and technological situation, the person's consciousness is not inactive. Consciousness does not only register the situation, but reacts to it and transforms it into a system."²⁰

The two components of this dyadic home structure are the following: Firstly, it is a physical systematization of the environment after particular common cultural and individual/group transformations of nature. These occur at several scales from the nearby landscape area, including the cultural groups' ecological niche, through the village order and further to the house itself, and finally to the individual's bed, from which the person can once again depart from the home through dreams.

Secondly, the home is a real framework within which the transformations of human assimilation and accommodation occur. In other words, the transformations that occur all the time in people's consciousness about their environment occur within a specific emotionally charged framework built up by cultural and/or group intersubjective tradition.

The home is, therefore, both a creative expression of peoples' culture and the framework within which peoples experience of culture, among other things, takes place. The home is, therefore, also a process going on between the creation of this physical systematization of nature and the experience of a cultural framework or "environment" handed down from generation to generation. Again, this process takes place at several scales simultaneously, from the scale of the nearby ecological niche landscape all the way to the personal sleeping place. The home can, therefore, briefly be described as an environmental cultural expression and the most important framework within which one experiences culture, especially in reference to the developing child, who learns of culture and social relationships within this home. In short, it is a hypercomplex transformer on the physical and conceptual planes and is the framework for the genesis of our social and cultural relationships.

Noter

1. -heim, in *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, F. Hødnebo (red.), Gyldendal, Oslo, 1976.
2. "Busetnad", *ibid.*
3. *The Shorter Oxford English Dictionary*.
4. Sopher, D., "The Landscape of Home", in *The Interpretation of Ordinary Landscapes*. D. W. Meinig (ed.), Oxford Univ. Press, N.Y., 1979. p. 130.
5. Porteous, J. D. *Environment and Behavior*. Addison-Wesley, Reading, 1982. p. 62.
6. *Ibid.*, p. 61.
7. Tuan, Yi-Fu. *Topophilia*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1974. p. 99.
8. See definition in Jordan, Terry. *The Human Mosaic*. Harper & Row, N.Y., 1986. p. 9.
9. *Ibid.*, p. 99.
10. *Ibid.*, p. 99-100.
11. See definition in Vivaldo, Frank, *Cultural Anthropology Handbook*, McGraw Hill, N.Y., 1978, p. 244.
12. Gullestad, M., *Kitchen Table Society*, Universitetsforlaget, Oslo, 1984, p. 18.
13. *Ibid.*, p. 98.
14. *Ibid.*, p. 97.
15. *Ibid.*, p. 95.
16. *Ibid.*, p. 18.
17. *Ibid.*, p. 18.
18. Walker, B. "Take the High Road" in *Architect's Journal*, 15. May, 1991, 193:20, p. 14.
19. Sack, Robert, personal correspondence, Sept. 1990.
20. Levi-Strauss, C., quoted in Hastrup, K., *Etnografisk Grundbog*, Gyldendal, Copenhagen, 1985. p. 129.

David N. Benjamin, Universitetsstipendiat, Bachelor of arts med speciala kunnskaper i arkitektur, Master of Architecture, Washington University, St. Louis, USA, 1982. Dr. Ing. stipendiat i Arkitektur ved Norges Tekniske Høgskole i Trondheim fra 1988.

Boligen som historisk arena: Innledende diskusjon om begrepene "bolig" og "hjem" i historisk perspektiv

av Axel Christophersen

ITITTELEN PÅ DETTE ARBEIDSSYMPOSIET lanseres to av dette symposiums sentrale begrep, nemlig *bolig* og *hjem*. I daglig tale brukes disse begrepene om hverandre, som om de var synonyme. Men for den diskusjonen som skal føres her idag kan det være hensiktsmessig å innføre et definitorisk skille mellom begrepene "hjem" og "bolig" ved å la "bolig" snevert gjelde de aspekter som er knyttet til hjemmets *lokalisering* og *fysiske utforming*, mens en med "hjem" skal forstå det *system av sosiale, økonomiske ideologiske og*

biologiske funksjoner som selve boligen danner den fysiske rammen omkring.

Presisert på denne måten forholder begrepene seg *hierarkisk til hverandre*, forstått på den måte at de skiftende funksjoner og aktiviteter som utspiller seg på det private territoriums arena til enhver tid bestemmer denne arenas fysiske utforming og lokalisering, *mens det omvendte normalt ikke er tilfelle*.

Med et slikt utgangspunkt vil en historisk analyse av boligens utvikling naturligvis måtte starte med en undersøkelse av hvilke skiftende funksjoner og aktiviteter som gjennom tidene er oppfattet å tilhøre den offentlige resp. private sfæren. Fortsettelsen av undersøkelsen kunne gå ut på å redegjøre for skiftende oppfatninger av *hvorfor* og *hvordan* den private sfæren skulle avskjermes fra den offentlige sfære og hvordan disse oppfatningene har påvirket den fysiske utformningen av det private territorium gjennom tidene.

En mulig strategi for en slik undersøkelse kunne f. eks. være å vise hvilke funksjoner og

aktiviteter som til enhver tid dominerte den private sfæren, og på hvilken måte disse på den ene siden var avhengig av et sett av regler for sosial adferd, på den andre siden de ideologiske, moralske og religiøse forestillinger som dannet det normative grunnlaget for sosial interaksjon.

En annen strategi kunne være å påvise hvordan mulighetene av, og behovene for rom var forankret i samfunnets skiftende sosiale, økonomiske og ideologiske realiteter.

Men uansett hvilken strategi man velger for en slik analyse så må utgangspunkter være at hjemmet som arena for privatsfærens aktiviteter og boligen som denne arenas spesifikke fysiske uttrykk *alltid er et tids- og romavhengig fenomen*, bestemt av eksisterende økonomisk/teknologiske forutsetninger og rådende normer for sosial adferd. I et historisk og geografisk makrospektiv gis det ut fra disse variable rom for mange kombinasjonsmuligheter, hvilket selvfølgelig også er årsaken til at det fysiske rom som omgir den private sfæren gjennom tidene har antatt et ukjent antall varianter. Det vil være umulig å beskrive, og lagnt mindre forklare den variasjonsrikdom uten å velge en analytisk innfallsvinkel hvor boligens fysiske utforming og den bakomliggende sosiale, økonomiske og ideologiske virkeligheten betraktes innom rammene av en gitt historisk kontekst.

Beskrivelsen av "hjemmet" som en "kulturell størrelse, "...a creative expression of peoples' culture" eller "...an environmental cultural expression" er derimot formuleringer som uttrykker et klart ahistorisk syn på relasjonene mellom samfunn, hjemfunksjoner og boligutvikling. Etter min mening er dette uforenelig med en målsetting som går på å forstå de historiske forutsetninger for hvordan våre moderne "internasjonaliserte" skandinaviske hjem er innrettet og fungerer som ramme omkring privatsfærens funksjoner og aktiviteter.

Fysisk kildemateriale som grunnlag for en kontekstuell "hjemforskning"

Det vi har som kildegrunnlag for en analyse av "hjemmet" i skandinavisk forhistorie er mer eller mindre fragmentariske levninger av enkeltbygninger eller bygningskompleks med tilhørende aktivitetsspor i form av kulturlag og artefakter. For middelalderens del har en mer omfattende rester etter urbane bebyggelser av betydelig funksjonell og sosial kompleksitet og med en kronologisk spennvidde på 500-700 år og i tillegg et, om enn rudimentært, skriftlig materiale. I Norge representerer levningene etter disse betydelige urbane bebyggelseskompleksene unike muligheter til å studere hjemfunksjoner og boligrommets utforming i skiftende sosiale miljøer og over et langt utviklingsforløp. Oppgaven blir ikke mindre interessant av at den også kan suppleres med skriftlig kildemateriale som mer detaljert kan berette om hvorledes enkelte bygninger f. eks. var innrettet og utstyrt med løsøre. I dette materialet ligger et forskningspotensiale av store dimensjoner og med en klar tverrfaglig profil mot arkeologer, etnologer og historikere på den ene siden og kunst- og arkitekturhistorikere på den annen. I denne sammenheng er det ikke tid for å gå inn på hvilke muligheter som ligger i dette materialet til konkrete forskningsoppgaver omkring dette arbeidssymposiums tema. Men jeg vil peke på et viktig metodisk problem som i denne sammenheng vil dukke opp ved enhver håndtering av arkeologisk material: Hvordan unngå at en deskriptiv oppramsing av boligrommets fysiske utforming og attributter, rekonstruerte aktivitetsmønstre og fysiske lokalisering i landskapet blir oppfattet som en synonym beskrivelse av det fortidige hjem?

For arkeologer og andre som vil arbeide med boligrommet i kontekstuell sammenheng står en her foran en stor utfordring, nemlig det å finne fram til en modell eller tolkningsramme som for-

binder de fysiske data med de parametre en mener er bestemmende for hjemmets form og innhold. Dagens diskusjon mener jeg bør gå ut på å sirkle inn disse parametre, samt angi konturene av en forskningsstrategi som beveger seg langs en historisk dimensjon hvor boligens utvikling søkes forstått i lyset av en samfunnrelatert utviklings-

prosess, og ikke i lyset av en avlegs økofunksjonalistisk, antropologisk modell.

Axel Christophersen. Fil. dr (medeltidsarkeologi), Universitetet i Lund, 1980. Docent i medeltidsarkeologi, Universitetet i Lund 1983.

The following comments on the two articles summarize the discussions that took place between the reading of the papers.

Participants

Tore Brantenberg, architect, Elin Corneil, architect, Michael Jones, geographer, Trond Løken, archaeologist, Bjørn Myhre, archaeologist, Axel Christophersen, archaeologist, David N. Benjamin, architect, Liv Arvesen, architect, Harald Høyem, architect, Ingrid King, architect.

Comments

on David N. Benjamin's paper

The home must not be seen as exclusively a European phenomenon.

Benjamin's methodology seems to be problematic in that it does not take account of historical change. See here *Primitive Architecture*, Enrico Guidoni, 1978.

In addition, his definition of the home seems only to reflect the positive aspects of the phenomenon. The home certainly includes the socializing process, that in Benjamin's guise is too much in the public space.

The relationships of scale should also be considered, i.e.; Where does the home begin and end? Here there is not enough concentration on the interior structure of dwellings.

Lastly, we must concentrate on arriving at some sort of operational definition of the home for the preparation of this international symposium.

Comments

on Axel Christophersen's paper, and Trond Løken's and Bjørn Myhre's presentation of their research results

Even though it is apparent that many of the ancient Scandinavian builders have used the greek foot as a measuring unit, one must ask if cultural influence always went in one direction, northwards? But then one must ask, how Norwegian is the Norwegian?

Back to questions of methodology: The pendulum of how we choose to look at these issues swings back and forth between different viewpoints, from for example the eco-functionalistic to the semiotic. We must try to see an interplay between methods here, to set them in a framework of intelligibility, so to speak.

The issue also has to do with what one wants to achieve with these analyses. For example one can study how things changed their nature and use over time, instead of merely their function, a much beleaguered word. See David Pye, *The Nature and Aesthetics of Design*, 1978. Susan Kent has taken up the viewpoint of how spatial organization can be studied with methods from environmental psychology. See Susan Kent, *Domestic Architecture and the Use of Space*, 1990. And this brings up Edward Hall's work, such as the book, *The Hidden Dimension*, 1969. Benja-

min's study does not attempt an explanation of the home's symbol or function, but rather an interpretation of the phenomenon as a kind of mediator between people's conceptions of space and the physical built environment.

In summary, one must find out how to join the different interpretations or explanations of a phenomenon, and see them as a whole, in order to conceptualize the nature of a phenomenon.

In this the way, the concept of home can perhaps be a metaphor, or focus, for how to represent diverse perspectives on the nature of phenomena such as human built space, being an interdisciplinary way of studying a phenomenon. The home can perhaps also be used as a sort of filter to become acquainted with the spatial culture of other societies. The concept can be made useful, perhaps as a connection between idea and form, generally.

This concept should be able to encompass the

tasks and ideas of other fields such as sociology, mental history, and economy.

We should also be thinking about what is happening to the homes around us in the present. The home is being slowly destroyed by change these days. See Marianne Gullestad, *Kitchen Table Society*, 1984.

Research into homes claims as it's justification that study thereby will bring to light aspects of the relationship between the landscape/built environment system and people's consciousness that we otherwise would not so easily be able to conceptualize, i.e., the word home gathers together the mental and physical aspects of our space of action into a thing that we know, even though its scientific definition is problematic.

For the purposes of the symposium arrangement, we must precisely define the limits of our phenomenon. Each discipline can propose its own viewpoint on the subject.

Miljöförstörelsens "drivkrafter"

av Folke Hagman

I tidskriftens utmärkta temanummer "Ekologi" (2/91) skriver Torsten Hägerstrand – med sedvanlig klarsyn och stringens – om "EKOLOGI OCH LANDSKAP". Han valde därvid att utgå från några i dagens politiskt-ekonomiska språkbruk fundamentala begrepp – "utveckling", "tillväxt" och "välfärd". I min artikel bygger jag vidare på denna grund och diskuterar den "mentala exploateringen" förbisedda betydelse som drivkraft för miljöförstörelse och resursutarmning.

"Endast genom att förändra de drivkrafter som styr privata beslut och de prioriteringar som skapar internationell utveckling, kan världsekonomin omvandlas från ett självdestruerande till ett bärkraftigt alternativ." Ur förordet till Worldwatch Institutes rapport "TILLSTÅNDET I VÄRLDEN" 1991.

Det moderna samhället ger oss många exempel på "drivkrafter som styr privata beslut". Avancerad teknologi har gett marknadsförare av ideologier och varor möjlighet påverka våra värderingar, önsknings och vanor. När så sker – i främst ekonomiskt syfte – finns anledning tala om *mental* exploatering.

Mindre uppenbara är de kopplingar som finns mellan *mental* påverkan och den materiella exploatering som krävs för att tillgodose våra behov

och önskingar. Än svårare kan vara att bedöma följderna av sådan samverkan – i ett globalt, långsiktigt perspektiv. Sociologi och ekologi är var för sig väl etablerade forskningsfält. Men gränsområdet – ekosociologi eller socioekologi – synes alltjämt vara något av "terra incognita".

Vanskliga framstegsmått

Samband mellan *mental* och *materiell* exploatering finns inbyggda redan i vår officiellt förankrade syn på framstegsmått som "levnadsstandard" och "välstånd". Det gäller begrepp med stark koppling till varukonsumtion, med andra ord till materiell exploatering.

Marknadsekonomi har, i olika avseenden, visat sig överlägsen planekonomi av öststatsmodell. Men man behöver inte vara ekonom för att inse svagheter hos våra gängse framstegsmått. De kan vara både missvisande och vilseledande. *Kostnader* till följd av vandalism, missbruk, olyckor, slarv, miljöbrott, dålig planering, byggfel ("sjuka hus") etc. – maskeras och redovisas som "tillväxt" i ekonomisk statistik (BNP). Blir tecken på "framsteg". Å andra sidan värderas och räknas inte ideella insatser med resursbevarande och vårdande syfte. Det finns uppenbarligen anledning efterlysa kritisk granskning av värdeladdade, politiska slagord som (ekonomisk) "tillväxt".

Språket i krigets tjänst

När politiker och medier uppammar fiendskap mellan nationer och folkgrupper – kan detta ses som en form av *mental* exploatering. Vapenhantering baserad på spektakulär "högteknologi" och gigantisk *materiell* exploatering beräknas kosta världshushållet omkring 1000 miljarder dollar årligen. Värdet av förödda liv, natur- och kulturvärden oräknat. NATOs tidigare, framgångsrika embargo- och rustningsstrategi mot öst mognar idag ut i miljöförstöring, gränslös i mer än en mening.

Kriget mot Irak tydliggör kopplingar mellan, å ena sidan: *materiell* exploatering – av oljan som drivmedel för världsekonomin och den gigantiska krigsmaskinen. Å andra sidan: intrigerandet med språkets hjälp – den *mentala* exploatering – som beredde väg för krig. Med oöverskådlig förstörelse och förintelse som följd.

Illusionernas makt

I vårt land satsas årligen uppemot 30 miljarder på varureklam. Och det lär bli mer när också svensk radio och TV ställer sina kanaler till förfogande. Det är uppenbart att reklamen är en av de starka *mentala* "drivkrafter som styr privata beslut" – därmed i hög grad också *materiell* exploatering. Men det är samtidigt klart att allsidig varudeklaration, i "reklamens" form, kan bidra till att styra köp- och levnadsvanor i miljövänlig och resursbevarande riktning.

Lobbyverksamhet utnyttjas av många näringsgrenar för att påverka myndigheter, politiker och allmänna opinionen. I EGs huvudstad, Bryssel, har hundratals organisationer egna kontor med uppgift att bevaka sina särintressen. Sådan *mental* påverkan skiljer sig från reklam, genom att vara undandragen offentlig insyn. Kopplingen till varuproduktion och *materiell* exploatering är däremot uppenbar.

Jämte reklam är underhållning ett dominerande inslag i det massiva medieutbud som sköljer över oss genom otaliga kanaler. Sjävfallet ska medierna ge oss möjligheter till avkoppling och förströelse. Men är proportionerna rimliga – ens i Sveriges Radios egna kanaler – när sport och underhållning svarar för bortåt halva utbudet? Medan t. ex. det vida området "kultur och humaniora" får nöja sig med ca 10 % och "natur, teknik och medicin" med tillsammans ca 5% ?

Programmakare stöder sig på höga tittar- och lyssnarsiffror. En föga övertygande och lugnande argumentering. Ty vilka alternativ erbjuds egentligen? Och vad händer när människors intresse

och tid allt mer fångas upp av mediernas illusioner? Risken torde vara stor för att uppmärksamhet och engagemang avleds från vad som sker i deras omgivning och i världen.

I stället för ökat inflytande på t. ex. kommunal markplanering blir utställning av planer och projekt – enligt nya plan- och bygglagen (PBL) – ofta rena formaliteter. Lagens syfte – ökat medinflytande – förverkligas inte. Än mindre torde världens ödesfrågor – fattigdomen, miljöhoten och den ekologiska krisen – kunna räkna med tillräckligt engagemang för att påverka en ”utveckling” som skenar vidare i utstakade banor.

Resultaten av valen 1991 är belysande. De visar å ena sidan styrkan hos den samlade *mentala* påverkan som kommer till uttryck i onyanserat tillväxttänkande – med kopplingar till *materiell* exploatering. Å andra sidan har följderna härav för miljön knappast berörts i valpropagandan. Och ett tidigare, ambitiöst projekt som ”Det naturliga steget” synes ha kommit i skymundan. Belysande är väl också att miljöpartiet får lämna riksdagen.

Ambitiös forskning, men - - -

Ett ymnigt flöde av utredningar, artiklar och böcker behandlar mediernas roll i vårt samhälle. NORDICOM – nordiskt centrum för forskning om masskommunikation – redovisar i sin årsbibliografi för 1990 omkring 1 300 nya dokument. Det kan gälla vitt skilda ämnen men studiet av det totala utbudets – massmediernas och reklamens – sociala effekter synes alltjämt vara begränsat. Och kopplingar till vårt sätt att handskas med naturen är så gott som obefintliga. Uppslagsord som ”ecology” och ”nature” saknas i det annars imponerande materialet.

Opåverkad av konferenser och seminarier, forskning och utredningar tycks ”utvecklingen” på medieområdet gå mot mer underhållning och reklam. Allt större möjligheter skapas för mental påverkan – till val som till vardags.

”Miljövård” sammanfattar begreppen ”miljöskydd” och ”naturvård”. Insatser på dessa områden har hittills i huvudsak gällt den fysiska miljön – den materiella exploaterings inverkan på mark, vatten och luft. Men hoten mot livsmiljön tycks kvarstå och öka på många områden – trots omfattande forskning, otaliga utredningar, konferenser, konventioner och lagstiftning.

Hoten kvarstår

Forskarnas varningar blir ofta inte tagna på allvar. Det är lätt att uppfatta hoten mot miljön som spökbilder och skrämselfpropaganda. Det är ju ofta fråga om långsamma – i tid och rum avlägsna förändringar – kanske omärkliga för våra sinnen.

Uppgifter som att: tusentals sjöar är förgiftade av kvicksilver, fisken i 20 000 sjöar utslagen genom försurning, Östersjön förorenad av organiska klorföreningar, skogar förtvinar, växt- och djurarter utrotas, ozonhålet växer etc. – sådana uppgifter är nog inte längre alarmerande nyheter för de flesta av oss. De ses kanske – om vi ens hinner notera dem – som ofrånkomliga följder av en ”utveckling” vi är inlärda att uppfatta som i stort sett positiv, måhända ofrånkomlig.

De flesta är nog benägna att bagatellisera även effekterna av *mental* påverkan, i den mån vi ens är medvetna om den. Vi är ju så tillvanda, kanske beroende. Underhållning och reklam – liksom politikens svepande språkbruk – kan verka trivialt och tämligen oskyldigt. Det kan vara svårt att sätta det ena och andra i samband med djupgående *social* påverkan – med värderingar och levnadsvanor.

Än svårare kan vara att inse ofrånkomliga samband mellan å ena sidan *mental* påverkan och å andra sidan rovdrift på naturresurser, försurning, utarmning av de ekologiska systemen och andra miljöhot – i den *materiella* exploaterings spår. Den tyske sociologen Jürgen Habermas talar om ”systemvärldens” invasion av ”livsvärlden” – med teknologins och språkets hjälp.

Att rena avlopp och rökgaser, ta hand om avfall, kalka sjöar och utveckla miljövänlig teknik är givetvis viktigt. Men räcker det i en värld där "framsteg" och "utveckling" främst förknippas med onyanserat tillväxttänkande?

Måste inte vår uppmärksamhet nu riktas även mot de "drivkrafter", den samlade *mentala* påverkan som styr "utvecklingen" – i banor vilka innebär växande miljöhot och resursutarmning?

Folke Hagman, civilingenjör, Skövde.

Om akribi

av Lennart Holm

I vetenskapens talar man om akribi – plikten att vara exakt, kritisk och samvetsgrann. Akribin utsetts ofta för påfrestningar, särskilt i tider som funnit att objektivitet är omöjlig. Akribi är självkontroll, att göra motstånd mot egennyttans, politikens och populismens frestelser.

I *Tidskrift för Arkitekturforskning* läser jag en uppsats av Johan Rådberg om den moderna stadsplaneringens uppkomst – "en fråga om historieperspektiv". Varken det funktionalistiska perspektivet, representerat av Giedion och Pevsner, eller det kritiska perspektivet, med Jane Jacobs och Françoise Choay, duger längre. Den tredje och den enda vägen nu är täthetsperspektivet. Det uppmärksammar industrisamhällets krav på ständigt ökad exploatering. Detta nya perspektiv representeras av – gissa vem? – Johan Rådberg. Lockad ut ur sin forskarcell lät sig Rådberg strax före jul intervjuas om detta perspektiv av Tomas Paulsson, en person som i sin massmediala karriär aldrig hållits tillbaka av några källkritiska skrupler. I radioprogrammet släppte även Rådberg alla

akademiska hämningar och beskrev våra modernistpionjärer, främst Åhrén och Markelius, som lejda hejdukar åt Corbu och CIAM och som på dessas uppdrag fixade stockholmsutställningen 1930 som en säljoffensiv för skyskrapor och höjda exploateringsstal. Och Paulsson, utställningsgeneralens son, skrockade instämmande.

Rådberg vet, självklart, att detta inte är en korrekt skildring. Han har heller inte förenklat så häftigt i sin avhandling eller i den polemik som varit kring den. Men i radion låter han sig eggas att med dagens facit i hand använda sin historiska beläsenhet till att nagla fast skurkar och konspiratörer, de som *då* inte tyckte som han tycker *idag*. I angränsande fakulteter pågår samma processer mot Alva Myrdal, socialingenjörer och keynesianer. Processerna lever på att de döda inte har någon talan.

Radion är vårt största universitet. Vi måste kunna kräva att där skildras händelser och personer så objektivt som det nu går och inte offras för historikernas personliga passioner och besvikelser. Vi måste kunna lita på våra forskares akribi.

Lennart Holm, professor i bebyggelsekvalitet, KTH.

Om "om akribi"

av Johan Rådberg

Jag har läst Lennart Holms inlägg "om akribi", ett försåtligt angrepp på mig som forskare, som ger sig ut för att vara en allmän diskussion om fors-

karmoralen under svåra tider. Det är jag som ställs ut som det konkreta exemplet på att forskare inte uppfyller kravet på akribi, att forskare faller för "egennyttans, politikens och populismens frestelser" och offrar objektiviteten för "personliga passioner och besvikelser". Att jag gjort mig skyldig till allt detta sägs visserligen aldrig rent

ut; det är läsaren som får göra den nödvändiga kopplingen. Men utan den kopplingen blir artikeln obegriplig.

Jag tänker inte ge mig in i svaromål gentemot de olika nedsättande insinuationer som görs i artikeln, de säger mer om upphovsmannen till artikeln än om mig. Jag är dock tvungen att rätta till felaktigheterna och samtidigt ge läsarna en bakgrund till angreppet på mig. Det bör inte vara någon hemlighet att min bild av funktionalismens och efterkrigstidens stadsbyggande har fört mig på kollisionkurs med Lennart Holm. Det skedde redan för fyra år sedan, då min avhandling publicerades. Men i debatten som följde valde Lennart Holm att vara tyst. Av skäl som bara han själv kan upplysa om. Nu, efter fyra år bryter han tystnaden, men inte för att öppet debattera med mig i sakfrågorna, utan för att försöka sätta min trovärdighet som forskare i fråga. Det är svagt.

Det enda konkreta beviset på min bristande forskarmoral som Lennart Holm lägger fram är ett sensationellt påstående som jag skulle ha gjort i ett radioprogram, som sändes för tre månader sedan: att Åhrén och Markelius varit "lejda hejdukar åt Corbu och CIAM och som på dessas uppdrag skulle ha fixat stockholmsutställningen 1930 etc...". (Ett påstående som aldrig förekom i programmet, om nu någon verkligen trodde det). Lennart Holm formulerar själv detta påstående och lägger det i min mun, för att sedan beskylla mig för att medvetet ha sagt något som inte stämmer. Det är ett flagrant brott emot alla vedertagna debattregler och även ett brott emot kraven på akribi. Hur skall en läsare, som inte har tillgång till en bandinspelning av radioprogrammet kunna kontrollera om Lennart Holms referat stämmer med vad som faktiskt sades i radioprogrammet?

Den enda slutsats jag kan dra är att Lennart Holm är ute efter att till varje pris utmåla mig som en opålitlig forskare. I detta syfte väljer han att gå förbi min avhandling och mina artiklar som är tryckta och därför lätta att verifiera. Han hänvisar

enbart till en radiointervju, som han sedan (medvetet eller omedvetet) felciterar. Ett sådant agerande är ohederligt.

Så något om forskarmoral, vilket ju var det föregivna ämnet för Lennart Holms artikel. Forskarens ansvar handlar inte bara om att vara noggrann, källkritisk och exakt. Forskaren har dessutom en plikt att ta upp obekväma och svåra ämnen, att dra fram sanningar som sopas under mattan, även om det är inopportunt och skaffar forskaren mäktiga fiender och i värsta fall kan kosta forskaren jobbet. Varför nämner inte Lennart Holm detta ansvar? Den sidan av forskarsvaret är kanske svårare att se för den som – utifrån en säker maktposition – tagit på sig uppgiften att agera åsiktspolis, när obekväma sanningar framförts. Artikeln "Om akribi" kan tjäna som ett paradexempel på en sådan åthutning av forskare med obekväma åsikter. När Lennart Holm i samma artikel iklär sig rollen av den som värnar om forskarmoralen, om modet att vara kritisk och stå emot påtyckningar – då går det inte ihop.

Men debatten om sakfrågan är trots allt det väsentliga, som inte får komma bort. Här har Lennart Holm självklart en nyckelroll att spela. Jag vill därför inbjuda dig, Lennart Holm till en öppen diskussion om funktionalismen och efterkrigstidens stadsbyggande. Jag har två förslag. Det första förslaget är att vi möts i ett radioprogram, gärna direktsänt. Om du inte kan acceptera Thomas Paulsson som programledare, får vi väl fråga någon annan. Det andra förslaget är att vi för ett samtal tillsammans med någon från redaktionen för *Nordisk Arkitekturforskning* och en bandspelare, ett samtal som kan bearbetas till en artikel. Låt oss föra diskussionen vidare om sakfrågorna – på hederliga och sakliga grunder!

Johan Rådberg, tekn. dr, forskarassistent, KTH.